

8. Husholdningene

Dette kapittelet gir et overblikk over utviklingen i husholdningenes disponible inntekter, konsum og sparing. Videre ser vi nærmere på husholdningenes finansielle tilpasning gjennom finanskrisen i 2008 og 2009, boligmarkedet og inntektsfordelingen.

8.1. Disponible realinntekter

I følge foreløpige nasjonalregnskapstall gikk husholdningenes disponible inntekter opp med 7,4 prosent fra 2008 til 2009. Etter prisjustering innebar dette en økning i den disponible realinntekten på 4,8 prosent.

Målt i realverdi økte stønadene fra det offentlige på 6,8 prosent i fjor. Dette bidro med 2,0 prosentpoeng til økningen i husholdningenes disponible realinntekter. Nærmere halvparten av bidraget kom fra økning i utbetaling av sykepenger og arbeidsledighetstrygd. Økning i uførepensjoner mv. bidro isolert sett med 0,5 prosentpoeng.

Lønnsinntekter er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren og bidraget til økningen i disponibel realinntekt var 0,5 prosent i 2009. Veksten i

nominelle lønnsinntekter er anslått til 3,1 prosent mot en vekst på 8,9 prosent i 2008. Veksten i samlet real-lønnsinntekt er beregnet til 0,6 prosent for 2009, mot 5,0 prosent året før.

Uroen i finansmarkedene fortsatte i 2009 og renteni-vået var nesten halvert i forhold til året før. Foreløpige anslag viser at formuesinntektene, som består av renteinntekter og aksjeutbytte, falt med 31,5 prosent i realverdi fra 2008 til 2009. Dette skjedde til tross for en liten vekst i husholdningenes beholdning av rentebærende aktiva. Nedgangen i renteinntektene er hovedforklaringen på at de samlede formuesinntektene bidro til å trekke ned husholdningenes disponible realinntekt med 3,2 prosent i 2009. Også mottatt aksjeutbytte antas å ha falt fra 2008 til 2009 og bidro til å trekke ned veksten i den disponible realinntekten.

Tabell 8.1. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner

	Løpende priser				Realvekst i prosent ²			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2006	2007	2008*	2009*	2007	2008*	2009*	2007	2008*	2009*
Inntekter	1 225,3	1 353,8	1 471,7	1 514,5	9,2	4,8	0,4	13,1	7,0	0,6
Lønn	712,5	785,8	855,7	882,6	9,0	5,0	0,6	7,4	4,2	0,5
Blandet inntekt	104,0	108,4	104,0	106,1	3,0	-7,5	-0,5	0,4	-0,9	0,0
Formuesinntekter	50,6	80,3	99,5	69,8	56,6	19,5	-31,5	3,3	1,7	-3,2
herav: mottatt aksjeutbytte	7,6	18,5	24,1	18,7	142,4	25,3	-24,4	1,2	0,5	-0,6
Offentlige stønader	266,9	278,3	298,1	326,2	3,1	3,2	6,8	1,0	1,0	2,0
Andre inntekter	58,6	68,2	73,0	80,3	15,1	3,1	7,3	1,0	0,2	0,5
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	32,6	32,7	41,5	49,4	-0,9	22,2	16,4	0,0	0,8	0,7
Utgifter	364,3	427,5	480,8	450,0	16,0	8,4	-8,7	-6,8	-3,9	4,2
Skatt av inntekt og formue	285,7	318,4	337,8	353,6	10,1	2,3	2,1	-3,4	-0,8	-0,7
Formuesutgifter	65,6	95,3	128,7	81,7	43,5	30,2	-38,1	-3,3	-3,1	4,9
Andre utgifter	13,0	13,8	14,3	14,7	4,6	0,1	0,7	-0,1	0,0	0,0
Disponibel inntekt	861,0	926,3	990,9	1 064,5	6,3	3,1	4,8			
Korr. sparing i pensj.fond	21,7	27,7	30,4	27,2						
Konsum	881,8	940,1	987,3	1 012,3						
Sparing	0,9	13,9	34,0	79,5						
Kapitaloverføringer, netto	-2,1	-2,6	-2,0	-2,4						
Nettorealinvesteringer	56,3	64,1	54,1	33,7						
Nettofinansinvestering	-57,4	-52,8	-22,1	43,4						
Memo:										
Sparerate	0,1	1,5	3,4	7,5						
Nettofinansinvesteringsrate	-6,7	-5,7	-2,2	4,1						

¹ På grunn av avrundingsfeil summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

² Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator (2007=1)

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes formuesutgifter består i all hovedsak av gjeldsrenter. De gjentatte rentenedsettelsene i 2009 resulterte i at formuesutgiftene totalt sett ble redusert med omlag 47 milliarder kroner fra 2008. Nedgangen i formuesutgiftene bidro til øke veksten i disponibel realinntekt med 4,9 prosentpoeng. Siden husholdningenes renteutgifter er vesentlig høyere enn renteinntektene, bidro lavere rentenivå samlet sett til å øke den disponible realinntekten med 2,3 prosentpoeng.

Målt i realverdi økte skatt av inntekt og formue med 2,1 prosent i 2009, mot 2,3 prosent året før. Den moderate veksten i 2009 skyldes hovedsakelig moderat vekst i inntektsskatten knyttet til lønnsinntekter. Skatteutgiftene bidro til å trekke ned veksten i husholdningenes disponible realinntekter med 0,7 prosentpoeng i 2009.

Boks 8.1. Viktige begreper i nasjonalregnskapet

- *Blandet inntekt* omfatter driftsresultatet i bolignæringen samt næringsinntekten til de personlig næringsdrivende. Næringsinntekten til de personlig næringsdrivende inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i tillegg til avkastning på kapital.
- *Andre inntekter* omfatter stønader fra utlandet, overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Andre utgifter* omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.
- *Avkastning på forsikringstekniske reserver* er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikrings-selskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikring (se boks 8.4 for nærmere beskrivelse). Posten er inkludert i formuesinntekter.
- *Disponibel inntekt* er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.
- *Sparing* er definert som disponibel inntekt pluss korreksjon for sparing i pensjonsfond minus konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.
- *Sparerate* er definert som sparingens andel av disponibel inntekt.
- *Indirekte målte bank- og finanstjenester* er tjenester produsert av finansielle foretak og som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

8.2. Konsum og sparing i husholdninger og ideelle organisasjoner

Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner

Konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner var tilnærmet uendret fra 2008 til 2009, regnet i faste priser. Sammen med året før, hvor konsumvolumet gikk opp med 1,3 prosent, er det den laveste konsumutviklingen som er observert siden slutten av 1980-tallet. Fallet i konsumet gjennom 2008 og begynnelsen av 2009 snudde i 2. kvartal. Deretter økte konsumet og især gjaldt dette husholdningenes varekonsum. Til tross for veksten gjennom året, var likevel varekonsumet 0,4 prosent lavere i 2009 enn året før.

Sterk nedgang i bilkjøp ...

Utviklingen i husholdningenes varekonsum i 2009 ble sterkt påvirket av deres kjøp av biler og driftsutgiftene knyttet til biler. Kjøp av egne transportmidler gikk alene ned med nærmere 10 prosent fra 2008. Dette er likevel en svakere nedgang enn året før hvor den var på 15 prosent. Bilkjøpene tok seg kraftig opp mot slutten av 2009, og i løpet av de siste ti årene er det bare 2004 og 2006 som har flere registreringer av nye biler i desember måned. Også konsumet av andre varige goder som møbler og hvitevarer var lavere i 2009 enn året før.

... men høyt konsum av klær

Konsumet av klær og skotøy i faste priser derimot trakk varekonsumet opp med over 1 prosentpoeng. Volumveksten var på vel 9 prosent. Det er klart høyere vekst enn i 2008, men 2 prosentpoeng under vekstraten i 5-årsperioden 2004 til 2008.

Konsumet av varig fritidsutstyr, som hovedsakelig inkluderer campingvogner og båter, hadde også en sterk vekst i 2009. Vekstraten var på vel 10 prosent fra året før, etter en mer moderat vekst i 2008.

Moderat vekst i tjenestekonsumet

Husholdningenes konsum av tjenester hadde en volumvekst på 0,8 prosent i 2009. De fleste tjenestegruppene hadde svak eller moderat vekst med unntak av

Tabell 8.2 Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoners konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

	Mrd. kroner	Volumendring		Prisendring	
		2009 ¹	2008	2009	2008
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 012,3	1,3	0,0	3,7	2,5
Konsum i husholdninger	969,1	1,2	-0,1	3,7	2,4
- Varekonsum	489,2	-0,2	-0,4	3,5	1,5
- Tjenestekonsum	446,8	2,0	0,8	4,0	3,2
- Hushold. konsum i utlandet	59,4	6,3	-7,5	3,5	4,0
- Utlendingers konsum i Norge	-26,3	-0,0	-7,6	4,5	2,6
Konsum i ideelle organisasjoner	43,1	3,0	3,5	5,3	3,5

¹ Nivå tall i løpende priser.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

konsumet av post- og teletjenester. Målt i faste priser økte denne gruppen med i underkant av 8 prosent. Dette er den sterkeste veksten som er observert de siste 5 årene.

Veksten i tjenestekonsumet i 2009 ble trukket ned av lavere forbruk av reiselivstjenestene transport og hotell og restaurant. Konsumet av hotell- og restauranttjenester gikk ned med 3 prosent. Bortsett fra i 2001, må man tilbake til 1982 for å finne en tilsvarende sterk nedgang fra et år til et annet. Også konsumet av tjenester tilknyttet transport, som blant annet omfatter bilreparasjoner og parkering, var lavere i 2009 enn året før.

Både nordmenns konsum i utlandet og utlendingers kjøp i Norge avtok sterkt i 2009. Begge områdene falt med om lag 7,5 prosent. Nordmenns konsum i utlandet omfatter deres utgifter på reiser i utlandet, inklusiv grensehandel. For nordmenns konsum i utlandet, må man tilbake til tidlig på 1990-tallet for å finne en liknende nedgang. For å finne en tilsvarende sterk nedgang i utlendingenes konsum i Norge, må man tilbake til 1995.

Boks 8.2. Spareraten korrigert for varige konsumgoder

I nasjonalregnskapets beregning av husholdningenes sparerate tas det ikke hensyn til at varige konsumgoder yter konsumtjenester utover det året de anskaffes. Det knytter seg et element av investering til kjøp av slike goder, noe som kan ivaretas ved beregning av en såkalt korrigert sparerate. Ved en slik beregning anslås først tjenestekonsumet av varige goder, som defineres som summen av verdiforringelsen og realavkastningen på beholdningen av slike goder. Realavkastningen, som også nyttes til å korrigere inntekt for husholdningene, er satt lik 2,5 prosent.

Varige konsumgoder utenom bolig består av egne transportmidler (hovedsakelig personbiler), møbler, elektriske artikler, briller og ortopedisk utstyr mv, og varige fritidsvarer. Vegdirektoratets tall for registrerte personbiler etter alder har blitt utnyttet for beregning av den tekniske depresieringen av bilbeholdningen. Siden en ikke har tilsvarende tall for andre konsumgoder, har en lagt til grunn samme depresieringsprofil som for personbiler.

Beregningen av verdiforringelsen for varige goder utenom bolig er gjennomført uten at en har brukt observerte data for annenhåndspriser for disse kapitalgodene. Ved beregning av bruktpriene har en gjort en forenkling antagelse om et perfekt fungerende annenhåndsmarked. En slik antagelse gjør det mulig å avlede bruktpriene ut fra kjennskap til den fysiske depresieringen samt priser på nye varige konsumgoder.

Hverken ved beregning av den ordinære eller korrigerte spareraten er omvurdering av verdien på varige konsumgoder innarbeidet i inntektsanslaget. Utviklingen i spareratene må følgelig ses i lys av den omvurdering av realkapitalen som har funnet sted i samme periode.

Høyere sparerate

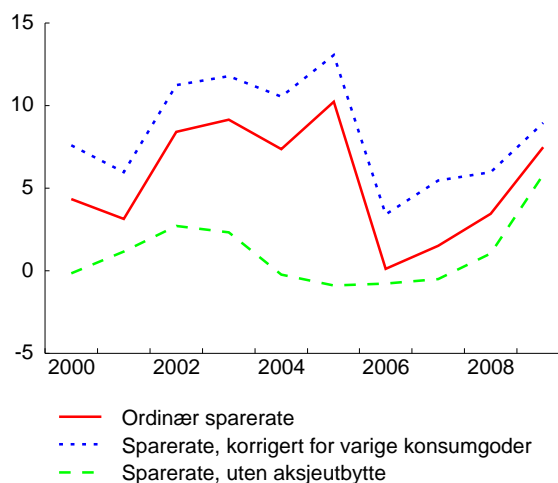
Den svake utviklingen i konsumet (nominelt) og klare økningen i husholdningenes disponible inntekter førte til mer enn en dobling av spareraten fra 2008 til 2009. I 2009 utgjorde sparingen i husholdninger og ideelle organisasjoner 7,5 prosent av disponibel inntekt, mot 3,4 prosent året før. I dette sparebegrepet er det lagt til grunn at alle varige konsumgoder utenom bolig konsumeres i det året de kjøpes og dermed ikke genererer sparing.

Kjøp av varige konsumgoder kan alternativt betraktes som investering og inkluderes i sparebegrepet. En kan da beregne en korrigert sparerate (se boks 8.2). Denne er beregnet til henholdsvis 5,9 prosent og 8,9 prosent for 2008 og 2009.

Vekst i husholdningenes realformue

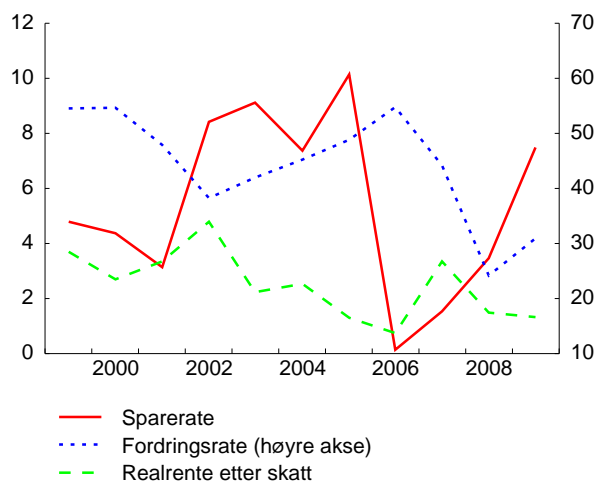
I følge foreløpige anslag, gikk husholdningenes realformue opp med 1,4 prosent fra 2008 til 2009. Med realformue/realverdi menes her husholdningenes faste

Figur 8.1. Husholdningenes sparerate. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.2. Sparerate, netto fordringsrate og realrente etter skatt. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

realkapital deflatert med prisindeksen for konsum. Dette formuesbegrepet viser kjøpekraften som husholdningenes formue utgjør, og ikke volumutviklingen av realkapitalen. Rundt 88 prosent av den faste realkapitalen til husholdningene består av boliger. Resten er annen realkapital som brukes i produksjonen, for eksempel i jordbruket. Finanskapital er ikke med i denne størrelsen.

Bak denne utviklingen i samlet realformue lå en vekst i boligformuen på nærmere 1,6 prosent og en nedgang i annen realkapital på 0,3 prosent. I nasjonalregnskapet er realformuen basert på investeringer til anskaffelseskostnad, og er ikke justert for endringer i markedspriser.

Temaboks 8.1. Om rentens effekt på sparing

Pengepolitikk har i lengre tid vært det viktigste virkemiddelet for å styre økonomien. Renten kuttes for å øke konsum og investeringer hvis inflasjonen er lav (økonomien går dårlig) og heves for å hindre overoppheting av økonomien. Mye av forskningen rundt renteendringer er gjort på aggregerte data og viser ofte liten eller ingen effekt av renteendringer. Problemet med aggregerte data er at de kan dekke over betydelige forskjeller mellom ulike husholdningstyper fordi noen deler av befolkningen kan ha en sterk negativ renterespons og andre deler kan ha en sterk positiv renterespons, mens de i sum vil tilnærmet utlikne hverandre.

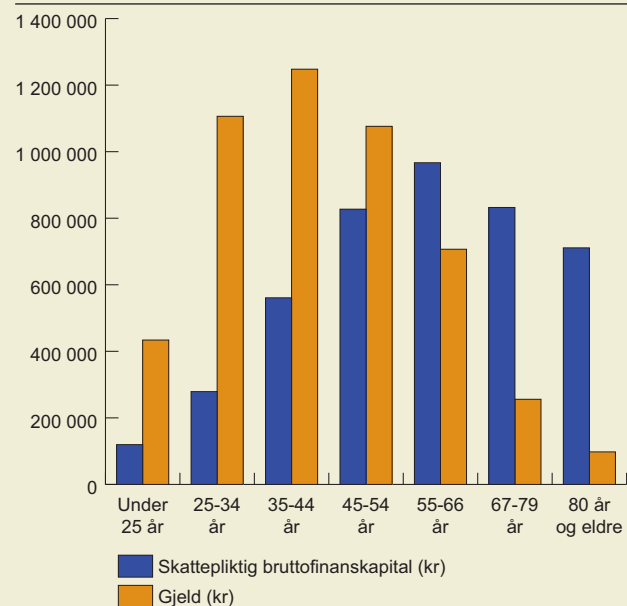
Hvorvidt renteendringer har noen virkning på sparingen er teoretisk sett uklart. I de teoretiske modellene er det nemlig flere motstridende effekter. Dels har man det som kalles substitusjonseffekten; høyere rente gjør det mer attraktivt å spare fremfor å konsumere, alt annet likt. Samtidig har man en inntektseffekt av endret rentenivå. Hvorvidt denne er positiv eller negativ vil avhenge av om husholdningen har netto renteinntekter eller netto renteutgifter. Høyere inntekt vil normalt sett gi både høyere sparing og høyere konsum. Samtidig vil en forventning om økte fremtidige inntekter gjøre det mindre nødvendig å spare i dag. En siste virkning går gjennom annen formue. Renteendringer kan gi verdiendringer på aksjer og boligformue. Disse verdiendringene vil i sin tur kunne påvirke både konsummulighetene og sammensetningen av husholdningens formue.

Foreløpige beregninger i SSB tyder på at inntektseffekten av renteendringer er som forventet, det vil si at en renteøkning vil gi både høyere konsum og sparing i husholdninger med netto renteinntekter og redusert konsum og sparing i husholdninger med netto renteutgifter. Det er klare skille mellom husholdninger med (klart) negativ og (klart) positiv netto finansformue (bankinnskudd pluss verdipapirer minus gjeld). Det viser seg at en renteøkning har en sterkt negativ effekt på sparingen hos husholdninger med negativ finansformue – selv når man har forsøkt å ta hensyn til den negative inntektseffekten av en renteøkning. Dette kan henge sammen med at noen husholdninger har veldig høy gjeld knyttet til boliginvesteringer (gjør gjerne forsterket av skattemessige vurderinger), og tilsvarende høy rentebelastning, men også forventninger om høyere formue i framtiden gjennom verdistigning på boligkapitalen. I denne gruppen, ofte bestående av yngre husholdninger, vil en renteøkning kunne tvinge fram en ytterligere reduksjon i sparingen gjennom for eksempel utsettelse av avdrag, som en ren likviditetseffekt. Husholdninger med netto positiv finansformue oppfører seg derimot mer i tråd med teorien, det vil si sparer mer og consumerer mindre når avkastningen på sparingen går opp.

Som det framgår av figuren under vil en gjennomsnittlig norsk husholdning ha negativ gjennomsnittlig finansformue helt frem til alderen 55-60. Bankinnskudd er den vanligste formen for sparing, og stiger med alder. Aksjer og andre verdipapirer har en gjennomsnittsverdi omtrent lik bankinnskudd for de fleste aldersgrupper, men er fordelt på en lavere andel av husholdningene. Gjelden er høy selv blant de yngste husholdningene i utvalget, og toppes i alderen 36 til 40. En vanlig husholdning vil dermed ha et visst bankinnskudd, økende med alder, en ganske høy gjeld, minkende med alder, og svært lite aksjer eller verdipapirer.

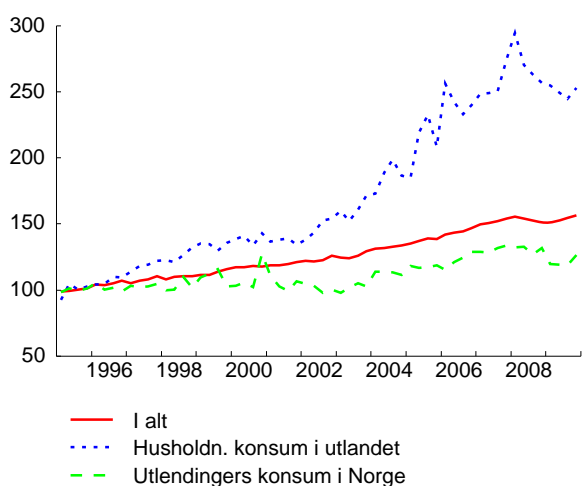
Yngre husholdninger tilpasser seg i større grad renteendringer enn eldre husholdninger. Videre vil husholdninger som har en stor andel aksjer og obligasjoner ha en mindre sparerrespons på renteendringer. Dette virker naturlig siden den samlede avkastningen på finansformuen er mer uklar når den består av både rentebærende og andre formuesobjekter som får endret verdi ved renteendringer. Norske husholdninger har dessuten hovedsakelig lån med flytende rente og er dermed relativt mer usatt for renteendringer enn husholdninger i land som for eksempel USA. At norske husholdningers finansformue hovedsakelig består av bankinnskudd og lån med flytende rente kan bety at pengepolitikk er mer effektiv i Norge enn i mange andre land, siden en stor andel av husholdningen blir direkte påvirket av renteendringer.

Skattepliktig finansformue og gjeld (kroner). Etter hovedinntektstakers alder. 2007

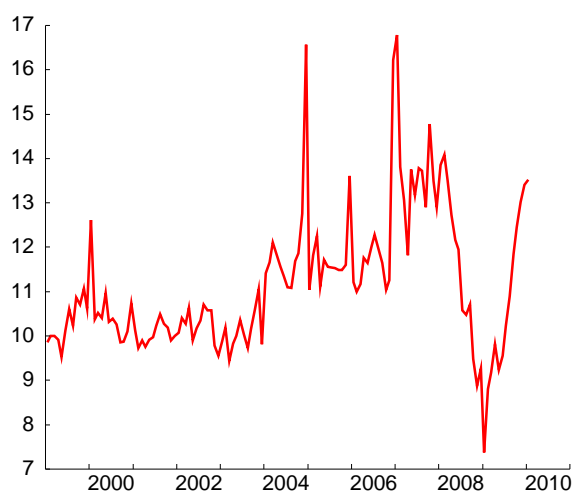
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.3. Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. Sesongjustert. 1995=100

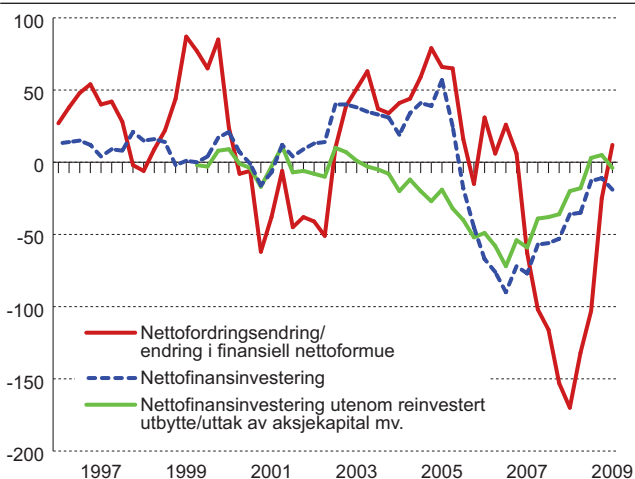
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 8.4. Førstegangsregistrerte personbiler. 1 000. Sesongjustert

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.5. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Nettofinansinvesteringer og nettofordringsendring, sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.3. Finansformue og gjeld 2009

Husholdninger og ideelle organisasjoners finansielle stilling ble i stor grad påvirket av krisen høsten 2008. Fallende markedskurser førte til et sterkt fall i den finansielle bruttoformuens verdi, mens verdien av gjelden ikke ble berørt av kursfallet. Husholdningene konsoliderte sin finansielle stilling i 2009, særlig i første halvår, og dette har preget hovedbildet for hele året.

Foreløpige tall fra det finansielle sektorregnskapet viser at husholdningene reduserte sitt finansielle underskudd fra 2008 til 2009; nettofinansinvesteringene var -19 milliarder kroner i 2009, mot -36 milliarder kroner året før. Forbedringen forklares av at investeringene i finansielle eiendeler økte med 7 milliarder kroner fra året før til 105 milliarder kroner i 2009, mens gjeldsopptaket falt med nesten 10 milliarder kroner til vel 124 milliarder kroner det siste året.

Gjeldsopptaket summert over de siste fire kvartalene nådde et foreløpig toppunkt med 208 milliarder kroner i 3. kvartal 2007. Etter dette falt gjeldsveksten frem til utgangen av 2. kvartal 2009 for så å ta seg noe opp igjen mot slutten av året. Gjeldsutviklingen drives i stor grad av endringer i boligmarkedet og av tilgangen på kreditt. Fra 2008 til 2009 steg boligprisene med 1,9 prosent og omsetningen tok seg opp i forhold til året før. Bankenes kredittpraksis overfor husholdningene var uendret i 2009. På fordringssiden økte bankinnskuddene betydelig mindre enn i årene før, mens investeringene i børsnoterte aksjer og verdipapirfundsandeler tiltok det siste året.

Økte rammelån og lengre avdragsfrihet

I de siste årene har det kommet en rekke nye produkter i finans- og kredittmerkene som har påvirket husholdningenes finansielle tilpasning og gitt dem større fleksibilitet. Et av produktene er rammelån med pant i bolig. Et rammelån innvilges med en kredittramme, for eksempel 60 prosent av boligens markedsverdi. Innenfor rammen kan kundene fritt trekke på kreditten og betaling av avdrag kan utsettes til hele rammen er disponert. Slike produkter gjør det lettere å låne på boligformuen for eksempel til varige konsumgoder som biler og fritidsbåter. Rammelån har de siste årene vokst langt raskere enn ordinære boliglån.

Bevilgede rammelån med pant i bolig utgjorde 445 milliarder kroner ved utgangen av 2009, som var en økning på 75 milliarder i løpet av året. Bevilgningene økte jevnt utover 2009, men økningen var noe høyere i 3. og 4. kvartal. Benyttede rammelån med pant i bolig økte med 43 milliarder kroner til 360 milliarder i 2009. Husholdningene hadde dermed utnyttet 81 prosent av de bevilgede rammene ved utgangen av 2009. Nedbetalingslån med pant i bolig gikk opp med 59 milliarder kroner til 1200 milliarder i 2009.

Både rammelån og nedbetalingslån med pant i bolig kan innvilges med avdragsfrihet. Et slikt produkt gir husholdningene stor fleksibilitet med hensyn til

avdragsprofilen i låneperioden. Av benyttede rammelån var 99 prosent med avdragsfrihet, mens andelen var 15 prosent for nedbetalingslån.

Fortsatt høy lånevekst hos husholdningene

Lån i banker og andre finansielle foretak utgjør vel 87 prosent av samlet gjeld. Låneopptaket i de finansielle

foretakene var tilnærmet uendret fra 2008 til 2009. Hovedbildet underbygges av kredittindikatoren K2 som i hovedsak måler veksten i utlån til husholdningene fra innenlandske finansielle foretak. I K2 falt tolvmånedersveksten i kreditt til husholdningene svakt fra 7,1 prosent i desember 2008 til 6,7 prosent i desember 2009 etter å ha vært nede på 6,4 prosent i september.

Boks 8.3. Husholdningers og ideelle organisasjoners nettofinansinvestering

Nettofinansinvesteringene i nasjonalregnskapssystemet

Tallene for nettofinansinvesteringene i det ikke-finansielle og finansielle regnskapet (hhv inntekts- og finansregnskapet) skal i prinsippet være like, men i praksis oppstår det avvik. Nettofinansinvesteringene er restposter som beregnes på basis av store aggregater. Selv relativt små feil i disse aggregatene kan skape betydelige avvik for finansinvesteringene. De observerte avvikene skyldes feil og mangler i begge regnskapene. En årsak er at både inntekts- og finansregnskapet mangler presis informasjon for viktige størrelser som må baseres på beregninger. Samtidig innebærer bruk av foreløpige tall avvik mellom de to del-regnskapene på kort og mellomlang sikt.

Husholdningenes nettofinansinvesteringer over de siste kvartalene følger i grove trekk samme forløp i inntekts- og finansregnskapet. Begge regnskapene viser stigende nettofinansinvesteringer gjennom 2008 og 2009, men avviket mellom «de to metodene» for beregning av finansinvesteringene økte spesielt mye i 2009. Tabellen (se under) viser at finansregnskapets anslag ligger 62 milliarder kroner lavere i 2009. Av tabellen fremgår det at tilgangen på midler er betydelig høyere enn anvendelsene av de samme midlene. I tabellen presenteres avviket som «penger som mangler anvendelse» i nasjonalregnskapet.

Definisjoner

- Nettofinansinvesteringene i inntektsregnskapet

Nettofinansinvestering = sparing + netto kapitaloverføringer - nettorealinvesteringer mv.

- Nettofinansinvesteringene i finansregnskapet

Nettofinansinvestering = netto anskaffelse av finansielle eiendeler – netto låneopptak.

Sparing er ikke-konsumert inntekt og kan investeres i finansiell eller ikke-finansiell kapital (realkapital mv). Hvis sparingen overstiger realinvesteringene for en sektor er nettofinansinvesteringene positive. Sektoren disponerer da overskuddsmidler som i finansregnskapet kan anvendes til kjøp mv av finansielle eiendeler eller nedbetaling av gjeld. Hvis sparingen er lavere enn realinvesteringene er nettofinansinvesteringene negative. Det oppstår et finansielt underskudd som må dekkes enten ved salg av finansielle eiendeler eller ved opptak av gjeld. Nye boliger utgjør størstedelen av investeringene i ikke-finansiell kapital for husholdningene og finansieres i stor grad gjennom låneopptak.

- Nettoformue og formuesendring i finansregnskapet

Nettofordringer (finansiell nettoformue) = fordringer (finansielle eiendeler) - gjeld.

Nettofordringsendring (formuesendring) = nettofinansinvesteringer + andre endringer, netto

Den finansielle balansen viser sektorens finansielle stilling ved utgangen av en periode. På fordringssiden finner vi de finansielle eiendelene som for husholdningene domineres av bankinnskudd og forsikringstekniske reserver. Lån fra finansielle foretak utgjør størstedelen av husholdningenes gjeld. Balanseendringen i løpet av en periode forklares som i hovedsak er kursgevinster eller kurstap i valuta- og verdipapirmarkedene.

Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter, utgifter, investeringer og finansiering. Sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

	2008K1	2008K2	2008K3	2008K4	2009K1	2009K2	2009K3	2009K4*
Tilgang på midler	1 159	1 172	1 166	1 154	1 164	1 167	1 188	1 214
Disponibel inntekt, korr for sparing i p-fond og kapitaloverføringer netto	961	983	1 000	1 019	1 040	1 054	1 074	1 089
Netto opptak av gjeld	198	189	166	134	123	113	114	124
Anvendelse / bruk av midler	1 157	1 162	1 151	1 140	1 128	1 138	1 144	1 151
Konsumutgifter	954	968	980	987	990	994	1 003	1 012
Nettoinvesteringer mv	63	61	58	54	49	44	38	34
Nettoinvesteringer i finansielle eiendeler	140	133	112	98	89	100	103	105
Avvik / ikke anvendte midler	2	10	15	14	36	29	44	62
Memo:								
Nettofinansinvesteringene i inntektsregnskapet	-55	-46	-38	-22	1	16	33	43
Nettofinansinvesteringene i finansregnskapet	-57	-56	-53	-36	-35	-13	-11	-19

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.3. Finansregnskap for husholdninger og ideelle organisasjoner. Milliarder kroner

	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Transaksjoner						
<i>Investeringer i finansielle eiendeler</i>	158,8	225,3	120,4	129,2	98,2	105,4
Sedler, mynt og bankinnskudd	28,6	36,7	56,6	64,7	61,1	23,3
Sertifikater og obligasjoner	3,2	3,6	-2,1	-6,0	-6,2	-1,9
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	-1,7	-14,0	-8,6	-9,1	3,8	5,2
Verdipapirfondsandeler	-0,4	32,6	-14,4	-1,4	-15,9	8,6
Forsikringstekniske reserver	52,6	59,4	56,4	43,7	47,4	62,3
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	76,5	107,0	32,6	37,2	8,1	7,8
<i>Gjeldsoptak (nye lån minus avdrag)</i>	139,3	168,8	187,5	206,6	134,2	124,5
Lån i banker og andre finansielle foretak	129,2	162,9	169,7	177,2	119,7	119,9
Andre lån og annen gjeld	10,1	5,9	17,8	29,4	14,5	4,6
<i>Nettofinansinvestering</i>	19,5	56,5	-67,1	-77,4	-36,0	-19,1
Gevinster, tap og volumendringer						
Andre endringer, netto	21,8	9,1	98,0	14,6	-133,5	31,5
Beholdninger ved utgangen av året						
<i>Fordringer</i>	1 775,7	2 011,8	2 232,6	2 389,4	2 354,6	2 501,3
Sedler, mynt og bankinnskudd	584,5	621,7	677,9	742,4	804,8	827,5
Sertifikater og obligasjoner	32,1	36,8	37,5	30,8	22,5	19,9
Noterte aksjer og grunnfondsbevis	61,5	80,1	86,5	85,0	40,6	65,6
Verdipapirfondsandeler	90,1	127,4	128,8	132,1	82,4	111,8
Forsikringstekniske reserver	645,0	726,1	805,2	854,7	848,1	922,3
Utlån, andre fordringer og unoterte aksjer	362,5	419,6	496,6	544,4	556,2	554,2
<i>Gjeld</i>	1 400,6	1 571,1	1 761,0	1 980,6	2 115,4	2 249,8
Lån i banker og andre finansielle foretak	1 216,1	1 380,4	1 550,7	1 724,2	1 848,8	1 962,6
Andre lån og annen gjeld	184,5	190,6	210,4	256,4	266,6	287,2
<i>Nettofordringer / finansiell nettoformue</i>	375,1	440,7	471,6	408,7	239,2	251,5
<i>Memo:</i>						
<i>Fordringer, gjeld og nettofordringer som prosentandeler av disponibel inntekt</i>						
	3. kv. 2008	4. kv. 2008	1. kv. 2009	2. kv. 2009	3. kv. 2009	4. kv. 2009*
Fordringsrater, sesongkorrigererte	235,3	230,8	226,7	226,9	229,7	229,3
Gjeldsrater, sesongkorrigererte	206,4	205,7	204,0	204,1	204,8	204,6
Nettofordringsrater, sesongkorrigererte	28,9	25,1	22,7	22,8	25,0	24,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes bankinnskudd har svakere vekst

Husholdningenes beholdning av sedler, mynt og bankinnskudd er den nest største fordringsposten på husholdningenes balanse. Kasseholdet og bankinnskuddene økte med 23 milliarder kroner i 2009 til 828 milliarder kroner ved utgangen av året. Økningen i 2008 var på 61 milliarder kroner, om lag på samme nivå som i 2007. Denne utviklingen skyldes trolig porteføljetilpasninger i forbindelse med finanskrisen høsten 2008, blant annet gjennom flytting av fordringer over i aktiva forbundet med lavere risiko og større likviditet. I 2009 kan husholdningene igjen ha ønsket å ta større risiko som følge av fallende rentenivå på bankinnskudd og forventninger om høyere aksjekurser. Utviklingen det siste året beskrives av pengemengdeindikatoren M2. Tolvmånedersveksten i husholdningenes pengemengde var 3,6 prosent fram til utgangen av desember 2009, ned fra 8,8 prosent i desember 2008. Veksttakten har avtatt jevnt gjennom hele 2009.

Husholdningene investerer igjen i børsnoterte verdipapirer

I 2009 kjøpte husholdningene noterte verdipapirer for 12 milliarder kroner netto, til forskjell fra 2008 da de netto solgte for 18 milliarder kroner. Etter å ha innløst verdipapirfondsandeler for 16 milliarder kroner i 2008, tegnet husholdningene andeler netto for 9 milliarder kroner i 2009. Mesteparten av dette var i aksjefond. I løpet av året kjøpte husholdningene seg også opp i børsnoterte aksjer og grunnfondsbevis for 5 milliarder kroner, mens de solgte seg ut av sertifikater og obligasjoner for 2 milliarder kroner.

Finansformuen øker igjen

Husholdningenes netto finansformue utgjorde 252 milliarder kroner ved utgangen av 2009 mot 239 milliarder ved inngangen til året. Økningen forklares av nettogevinsten på 32 milliarder kroner og nettofinansinvesteringer på -19 milliarder kroner.

Boks 8.4. Kort om forsikringstekniske reserver

Forsikringstekniske reserver (tidligere forsikringskrav) representerer husholdningenes fordringer overfor livsforsikrings- og skadeforsikringselskaper samt private og kommunale pensjonskasser mv.

Reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter fondsmidler avsatt i forsikringsordninger utenom folketrygden for å dekke fremtidige utbetalinger. Reservene, som i hovedsak er knyttet til kollektive ordninger (tjenestepensjoner), skal i prinsippet omfatte nåverdien av fremtidige ytelser som følger av forsikringstakernes opptjente rettigheter. I ytelsesbaserte alderspensjoner får arbeidstakerne et garantert nivå på pensjonen i form av en bestemt andel av sluttlønn. I slike ordninger er det arbeidsgiverne som må bære risikoen ved lav avkastning på de plasserte midlene. I innskuddsbaserte ordninger betaler arbeidsgiverne innskudd (et årlig beløp) på vegne av arbeidstakerne. Utbetalingene i slike ordninger avhenger av det samlede innskuddet og avkastningen som oppnås gjennom forvaltningen av midlene. Risikoen knyttet til avkastningen bæres av den ansatte. De fleste nytegnede kollektive pensjonsforsikringene i de senere årene er innskuddsbaserte og med investeringsvalg som innebærer at arbeidstakerne kan bestemme risikoprofil på plasseringen av midlene.

Reservene i skadeforsikring omfatter premie- og erstatningsreserver. I premiereservene inngår forskuddsbetalte premier,

fratrukket premiekraav fra selskapene overfor forsikringstakerne. Erstatningsreservene omfatter midler knyttet til inntrufne hendelser, hvor erstatningene enda ikke er kommet til utbetaling.

Forsikringstekniske reserver er et av de finansobjektene som har vokst mest i den siste 30-årsperioden. En forklaringsfaktor bak utviklingen er den demografiske utviklingen. I perioden har pensjonistkullene vært tildels små, mens gruppen av påtroppende pensjonister har økt betydelig etter hvert som de store barnekullene fra etterkrigsårene har nærmet seg pensjonsalderen. Ettersom de ytelsesbaserte tjenestepensjonene har dominert forsikringsreservene i perioden har også et stigende lønnsnivå blant de påtroppende pensjonistene bidratt til økningen.

Mesteparten av reservene forvaltes av livsforsikringsselskapene og pensjonskassene og en stor del av midlene plasseres i obligasjoner, noterte aksjer og verdipapirfundsandeler. Ved utgangen av 3. kvartal 2009 utgjorde obligasjonsbeholdningen vel 52 prosent av de finansielle eiendelene til sektoren Livsforsikring i finansregnskapet. De tilsvarende andelene for noterte aksjer og verdipapirfundsandeler var hhv 9,5 prosent og 16,5 prosent. I overkant av 37 prosent av de finansielle eiendelene i livs- og pensjonsforsikring var plassert i utlandet.

Nettoformuen har vært sterkt påvirket av utviklingen i verdipapirmarkedene i de to siste årene. Ved utgangen av 2008 var den finansielle nettoformuen på sitt laveste nivå siden 4. kvartal 1996. Det er spesielt husholdningenes beholdninger av børsnoterte aksjer, verdipapirfundsandeler og forsikringstekniske reserver som påvirkes av utviklingen i verdipapirmarkedene.

Husholdningenes portefølje av noterte verdipapirer utgjorde 8 prosent av de finansielle eiendelene ved utgangen av 2009. Til sammenligning utgjorde verdipapirporteføljen 6 prosent av finansformuen i 2008. Denne økningen gjenspeiler blant annet at verdipapirmarkedene har hatt stor kursoppgang det siste året, etter kraftige kursfall høsten 2008. Aksjekursene steg sterkt gjennom de tre siste kvartalene av 2009. Hovedindeksen på Oslo børs gikk opp med mer enn 50 prosent fra 225 til 372 poeng i 2009. Dette bidro til at husholdningenes nettoformue økte igjen i 2009 og verdien av de børsnoterte verdipapirene på husholdningenes konto økte med 52 milliarder kroner.

Den finansielle uroen slo inn i husholdningenes finansregnskap fra og med andre halvår 2007. I perioden fra utgangen av 2. kvartal 2007 til og med 1. kvartal 2009 tapte husholdningene 165 milliarder kroner. I de tre siste kvartalene av 2009 har husholdningene fått verdipapirgevinster på 41 milliarder kroner som utgjør nesten 25 prosent av tapet under den finansielle uroen. Anslaget for utgangen av 2009 er imidlertid beheftet med usikkerhet.

Børsnoterte aksjer og verdipapirfundsandeler - verdiøkning i 2009

Etter kursfallet høsten 2008 falt verdien av de børsnoterte aksjene i porteføljen til 37 milliarder kroner, men steg igjen med 21 milliarder kroner i løpet av 2009. Kursstigningen forklarer 17 milliarder kroner av denne økningen. Husholdningenes beholdning av børsnoterte aksjer beløp seg til 58 milliarder kroner ved utgangen av 2009 som utgjorde 2,5 prosent av de finansielle eiendelene. Til sammenligning var beholdningen 83 milliarder kroner ved utgangen av 2. kvartal 2007 eller vel 3,5 prosent av den finansielle porteføljen.

Børsnoterte aksjer inngår i hovedobjektet aksjer sammen med unoterte aksjer. Aksjebeholdningen var 241 milliarder kroner ved utgangen 2009 og utgjorde nær 10 prosent av husholdningenes finansielle eiendeler. Unoterte aksjer er i stor grad vurdert til pålydende verdi i finansregnskapet. Det er derfor vanskelig å gi en beskrivelse av hvordan den finansielle uroen har påvirket verdien av de unoterte aksjene de to siste årene.

Verdipapirfundsandeler er det største finansobjektet i husholdningenes portefølje av markedsnoterte verdipapirer. Ved utgangen av 2009 beløp beholdningen seg til 112 milliarder kroner som var om lag 4,5 prosent av den finansielle bruttoformuen. I løpet av 2009 har verdien økt med 30 milliarder kroner. Økte kurser forklarer 21 milliarder kroner av verdiøkning, mens resten kan tilskrives nettokjøp.

Temaboks 8.2. Husholdninger og ideelle organisasjoners sparing og finansinvesteringer påvirkes av tilpasninger til endrede regler for skatt på utbytte fra 2006

I 2004-2006 ble det gjennomført en skattereform basert på anbefalinger lagt frem av Skatteutvalget i 2003 (NOU 2003:9). En sentral del av reformen var innføring av en utbytte- og gevinstskatt på aksjeinntekter ut over det som tilsvarer en risikofri rente (skjermingsfradrag) til personlige eiere fra og med skatteåret 2006. Bakgrunnen for omleggingen var et økende problem hvor svakheter i delingsmodellen ble utnyttet til å kamuflere faktiske arbeidsinntekter som kapitalinntekter av skattemessige årsaker. Det ble innført en midlertidig skatt på 11 prosent på aksjeutbytte høsten 2000 i forbindelse med statsbudsjettet for 2001. Denne ble fjernet igjen fra og med 2002, og Skatteutvalget ble nedsatt for å utrede endringer i skattesystemet.

I perioden frem til skattereformen trådte i kraft tilpasset mange aksjonærer seg til de nye skattereglene for utbytte som var forventet å komme. Tilpasningene økte formuesinntektene til personlige aksjonærer gjennom uttak av store ekstraordinære aksjeutbytter fra unoterte foretak. I neste omgang ble mesteparten av disse utbyttene pløyd tilbake til de samme foretakene i form av ny aksjekapital, overkursfond og lån. Opptjent egenkapital som etter de nye reglene fra 2006 ville bli beskattet ved uttak ble på denne måten erstattet med innskutt egenkapital og lån som fortsatt kunne tas ut skattefritt. De reinvesterte utbyttene ble registrert som inntekter i nasjonalregnskapet og bidro således til økt sparing selv om det i realiteten bare var en omfordeling av den finansielle porteføljen. Disse tilpasningene har påvirket hovedbildet både i husholdningenes inntekts- og finansregnskap i hele perioden fra 2000 og frem til i dag.

Aksjeutbyttet til husholdningene steg fra 43 milliarder kroner i 2002 til 100 milliarder kroner i 2005. Samlet mottok husholdningene 306 milliarder kroner i utbytte i perioden

2000 - 2005, et gjennomsnitt på vel 50 milliarder kroner per år. Tilsvarende gjennomsnitt i perioden 1995-1999 var 15 milliarder kroner. I finansregnskapet har vi anslått at vel 180 milliarder kroner av aksjeutbyttet i perioden 2000-2005 ble reinvestert.

Fra og med 2006 stoppet utbetalingene av ekstraordinære utbytter opp. I 2006 falt aksjeutbyttet til husholdningene helt ned til 8 milliarder kroner. Eierne begynte da å hente ut tidligere reinvestert kapital som et alternativ til ordinært aksjeutbytte. Dette ble gjort ved å nedskrive aksjekapital og overkursfond og å innløse utlånte midler til foretakene. Etter hvert har eierne også begynt å oppta lån fra sitt eget foretak for på denne måten å få tilgang til den opptjente egenkapitalen uten å måtte betale skatt. Data fra regnskapsstatistikken for de ikke-finansielle foretakene viser at slike lån har økt sterkt i de senere årene og det er grunn til å tro at økningen har sammenheng med de endrede skattereglene. Slike aksjonærlån er lovlige så lenge de bygger på en formell låneavtale med en nedbetalingsplan på lik linje med ordinære lån. Disse tilpasningene kommer fram i finansregnskapet, men ikke inntektsregnskapet selv om det er rimelig å anta at midlene erstatter ordinært aksjeutbytte og bidrar til å trekke ned sparingen.

Ved analyser av nettofinansinvesteringenes utvikling over tid kan det være hensiktsmessig å holde de skattemotiverte transaksjonene utenfor (jfr tabell). Mangel på presis informasjon om unoterte aksjer gjør at anslagene for reinvestert aksjeutbytte og tilbakeført kapital er beheftet med stor usikkerhet. Slike anslag er imidlertid nødvendige for å få et helhetlig bilde av husholdningenes finansielle tilpasninger. Figur 8.5 viser tidsutviklingen både for korrigererte og ukorrigererte nettofinansinvesteringer.

Husholdninger og ideelle organisasjoner. Mottatt aksjeutbytte i inntektsregnskapet og anslag for reinvestert utbytte og innløste midler i finansregnskapet. Milliarder kroner

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Aksjeutbytte	30	14	43	56	63	100	8	19	24	19
Reinvestert midler	12		21	37	39	75				
- egenkapital	5		14	25	25	50				
- lån	7		7	12	14	25				
Innløste midler		-3					-18	-19	-16	-15
- egenkapital		-2					-9	-11	-6	-5
- lån (endring i netto låneposisjon)		-1					-9	-8	-10	-10
Netto finansinvesteringer	21	-7	13	38	19	57	-67	-77	-36	-19
Reinvestert-/tilbakeført utbytte	-12	3	-21	-37	-39	-75	18	18	16	15
Korrigererte netto investeringer	9	-4	-8	1	-20	-18	-49	-59	-20	-4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Store endringer i den finansielle porteføljen

Husholdningenes finansielle portefølje har endret seg betydelig over de siste 30 årene. I 1979 var bankinnskudd mv det viktigste finansobjektet. Bankinnskuddene mv utgjorde da 53 prosent av eiendelene, mens børsnoterte verdipapirer og forsikringstekniske reserver utgjorde 25 prosent av porteføljen ved

inngangen til 1980-årene. Forsikringstekniske reserver består i hovedsak av forsikringsmessige avsetninger i livs- og pensjonsforsikring utenom folketrygden (nesten 95 prosent av totale reserver) for å dekke fremtidige livspolise- og pensjonsutbetalinger.

Sammen med børsnoterte verdipapirer utgjør forsikringsreservene den markedsutsatte delen av de finansielle eiendelene. Deres andel av porteføljen har økt med 20 prosentpoeng fra 1979 til 45 prosent i 2009 samtidig som bankinnskuddenes andel falt med 20 prosentpoeng til 33 prosent. I 30-årsperioden fra 1979 til 2009 er verdipapirfondsandeler det finansobjektet som har vokst relativt mest. Disse endringene forklarer i stor grad hvorfor nettoformuen i tiltakende grad har svingt i takt med utviklingen i markedskursene.

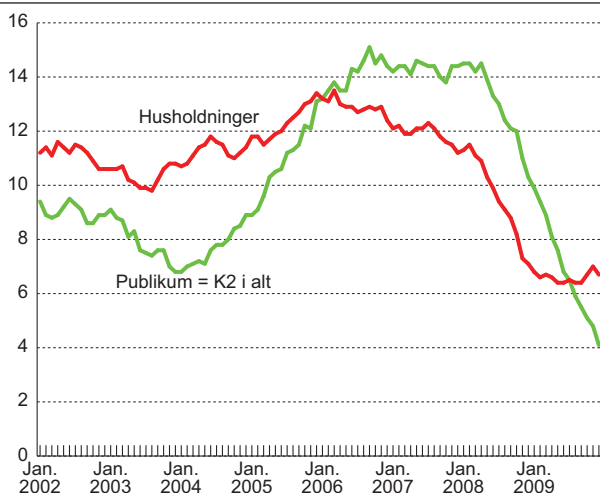
Utviklingen vises i figur 8.7 hvor aksjekursutviklingen på Oslo børs sammenlignes med endringene i den finansielle nettoformuen. Av figuren fremgår det at endringene i nettoformuen er sterkt påvirket av aksjekursene. Vi ser at 2007 var det året med høyest børsnotert indeksverdi og med høyest nettobidrag til formuen fra andre endringer (nettogevinster). Etter dette har husholdningenes nettoformue falt kraftig som følge av den finansielle uroen og formuen ble mer enn halvert i forhold til toppunktet i 2006.

Husholdningene er mer markedsutsatte

Husholdningenes sesongkorrigerte gjeldsrate er beregnet til 204,6 prosent av disponibel inntekt ved utgangen av 2009. Det var 1,1 prosentpoeng lavere enn ved utgangen 2008 og reflekterer at gjeldsopptaket har avtatt. Gjeldsraten var imidlertid på sitt laveste ved utgangen av 1. kvartal 2009 og har etter dette tatt seg noe opp igjen. Forholdet skyldes at fallet i gjeldsveksten stoppet opp og tiltok svakt i andre halvår 2009.

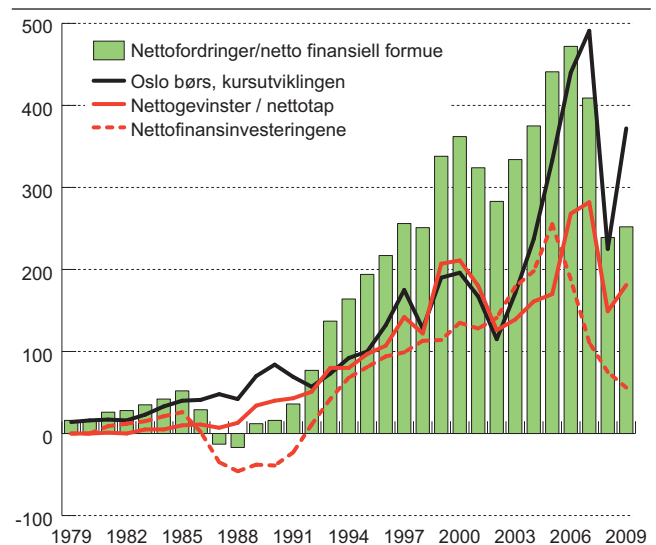
Den sesongkorrigerte fordringsraten falt med 1,5 prosentpoeng i løpet av det siste året. Fallet i fordringsraten bidro dermed til at nettoformuens andel av disponibel inntekt, - nettofordringsraten -, gikk ned 0,4 prosentpoeng. Målt på denne måten forble husholdningenes finansielle stilling om lag uendret i 2009. Til sammenligning falt den sesongkorrigerte nettofordringsraten med hele 19,6 prosentpoeng i 2008.

Figur 8.6. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Tolvmånedersvekst i K2. Prosent. Jan. 02 - des. 09

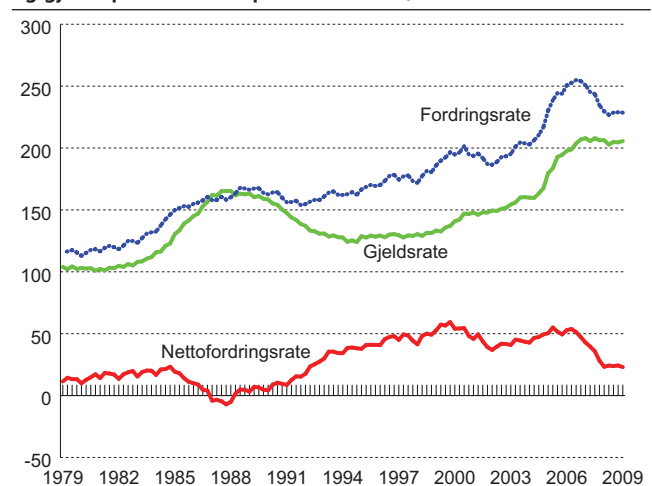
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.7. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Endringer i finansiell nettoformue og kursutviklingen på Oslo børs. Akkumulert utvikling i milliarder kroner og årsindeks (1995=100)

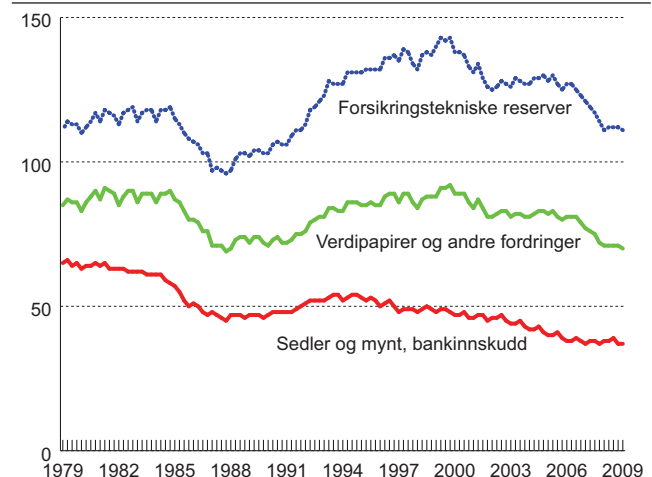
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 8.8. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Fordringer og gjeld i prosent av disponibel inntekt, faktiske tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.9. Husholdninger og ideelle organisasjoner. Fordringer i prosent av gjeld

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husholdningenes totale fordringer ved utgangen av 2009 er beregnet til 111 prosent av samlet gjeld. Her inngår forsikringstekniske reserver, hvor nær 80 prosent er avsetninger i kollektive ordninger (tjenestepensjoner). Dette er innlåste midler på kort og mellomlang sikt. Trekket disse midlene ut faller den korrigerte fordringsandelen til 70 prosent. Dette innebærer at husholdningenes gjeld oversteg de likvide finansielle eiendelene med vel 30 prosentpoeng ved utgangen av det siste året. Den korrigerte andelen var 72 prosent ved utgangen av 2008 og 80 prosent ved utgangen av 2. kvartal 2007.

Husholdningenes bankinnskudd mv utgjorde 37 prosent av samlet gjeld ved utgangen av 2009. Dette er den mest likvide delen av den finansielle porteføljen. Bankinnskudd mv kan mobiliseres på kort sikt og er heller ikke utsatt for kurssvingninger. Sammenlignet med utgangen av 2008 falt innskuddsandelen med vel 1 prosentpoeng i 2009, mens bankinnskudd mv utgjorde hele 41 prosent av gjelden ved utgangen av 2. kvartal 2007.

Boligene utgjør den største aktivaposten på husholdningenes balanse. Samtidig er mesteparten av lånegjelden sikret med pant i boligkapitalen og hoveddelen av disse lånene er tatt opp med flytende rente. Kombinasjonen av høy boligkjøp til flytende rente, samt tendens til økende fordringsandeler for markedsnoterte verdipapirer og fallende fordringsandeler for bankinnskudd mv har gjort husholdningene mer utsatt for markedssvingninger enn tidligere.

Gjeldens fordeling

Informasjon om hvordan gjelden fordeler seg hentes fra inntektsstatistikken, og de nyeste tallene er fra 2007. Først og fremst kan vi slå fast at gjelden er ujevnt fordelt over husholdningene. I 1990 hadde 15 prosent av husholdningene en gjeld som var minst dobbelt så stor som samlet husholdningsinntekt før skatt. Denne andelen var økt til 28 prosent i 2007. 14 prosent av husholdningene hadde en gjeld som var mer enn tre ganger større enn samlet husholdningsinntekt i 2007, mens tilsvarende andel i 1990 var 6 prosent. I alt 28 prosent av husholdningene var gjeldfrie i 1990, denne andelen var redusert til 17 prosent i 2007.

Gjeldsbyrden varierer gjerne gjennom livet, og det er de yngste som har høyest gjeld i forhold til inntekt. Det er denne gruppen som tar opp stor gjeld til første gangs boligkjøp, og yrkesinntekten er lavest i begynnelsen av den yrkesaktive perioden. Blant husholdninger der hovedinntektstakeren er under 45 år hadde 24 prosent av husholdningene en gjeld som utgjorde mer enn to ganger inntekten i 1990. Tilsvarende andel i 2007 var på 40 prosent. I denne aldersgruppen er også en del studenter med på å trekke opp andelen med høy gjeld i forhold til inntekt. Tabell 8.4 viser at andelen husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten har økt mest for par med små barn og aleneforeldre. I disse to gruppene har andel husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger inntekten omtrent tredoblet seg på ti år. I husholdninger der hovedinntektstaker er over 55 år, hadde 4 prosent gjeld som var mer enn dobbelt så stor som inntekten i 1990. Denne andelen var økt til 13 prosent i 2007. Tilsvarende var 54 prosent av husholdningene i denne aldersgruppen gjeldfrie i 1990, mens dette var tilfelle for 32 prosent av husholdningene i 2007.

Så langt har vi ikke tatt hensyn til at husholdningene varierer i størrelse, og at dette kan påvirke deres evne til å betjene gjeld. Husholdningene med lavest inntekt etter skatt per forbruksenhet har rimeligvis en relativ lav andel av total gjeld i husholdningene, da deres låneevne er relativt liten (begrepet inntekt etter skatt per forbruksenhet er forklart i boks 8.5). Men disse husholdningene har fått en stadig større andel av samlet gjeld. De 40 prosent av husholdningene med lavest inntekt hadde 15 prosent av husholdningers totale gjeld i 1994. I 2007 var tilsvarende andel økt til 17 prosent. De 20 prosent av husholdningene med høyest inntekt etter skatt per forbruksenhet stod for vel 39 prosent av den totale gjelden i 2007, mot 41 prosent i 1994. Rentenivået er også avgjørende for evnen til å betjene gjeld. I perioden 1990 til 1994 gikk utlånsrenten ned fra 14,2 til 8,2 prosent, mens utlånsrenten i perioden 2002 til 2005 gikk ned fra 8,6 til 4,0 prosent, for så å stige til 6,7 prosent i 2007.

8.4. Boligmarkedet

Nedgangen i boligprisene i kjølvannet av finanskrisen ble ikke så langvarig og dyp som mange hadde forventet. Etter prisleiligheten høsten 2008 begynte boligprisene å

Tabell 8.4. Andel husholdninger etter størrelse på gjeld i forhold til samlet inntekt. Prosent

	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ingen gjeld	28	23	23	22	22	22	21	20	20	18	17	17	17
Gjeld 2-3 ganger inntekt	9	9	9	8	9	10	10	11	12	13	14	14	14
Gjeld større enn 3 ganger inntekt													
Alle husholdninger	6	7	6	6	6	6	7	8	9	10	12	13	14
Enslige under 45 år	13	14	11	11	13	12	12	14	15	17	20	22	22
Par uten barn, eldste person under 45 år	7	10	9	5	7	8	10	10	13	15	20	23	25
Par med barn 0-6 år	9	6	7	6	5	7	8	11	12	13	16	19	21
Par med barn 7-17 år	6	6	4	5	6	6	5	6	7	9	9	11	11
Mor/far med barn 0-17 år	8	7	9	8	7	10	10	12	12	18	19	21	22

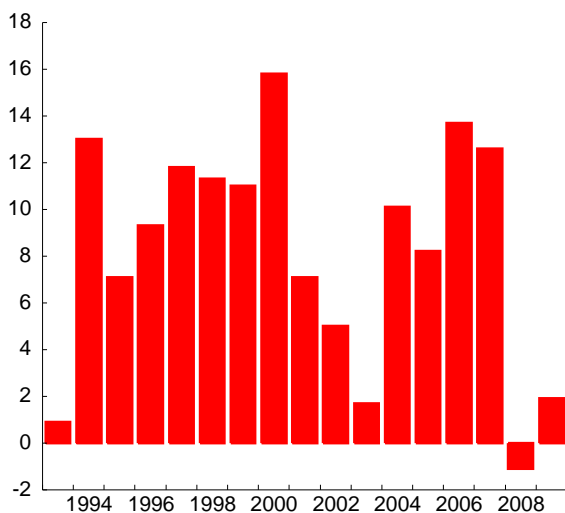
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

stige igjen allerede i begynnelsen av fjoråret og i tredje kvartal 2009 var prisene tilbake på samme nivå som før finanskrisen. Lave renter og en moderat vekst i arbeidsledigheten så langt, er medvirkende årsaker til at nedgangen ikke ble mer langvarig.

For 2009 sett under ett var boligprisene i gjennomsnitt 1,9 prosent høyere enn i 2008 og 0,8 prosent over toppnivået i 2007. Ser vi bort ifra uroen i markedet knyttet til finanskrisen viser den underliggende trenden en relativt flat utvikling i boligprisene gjennom de tre siste årene.

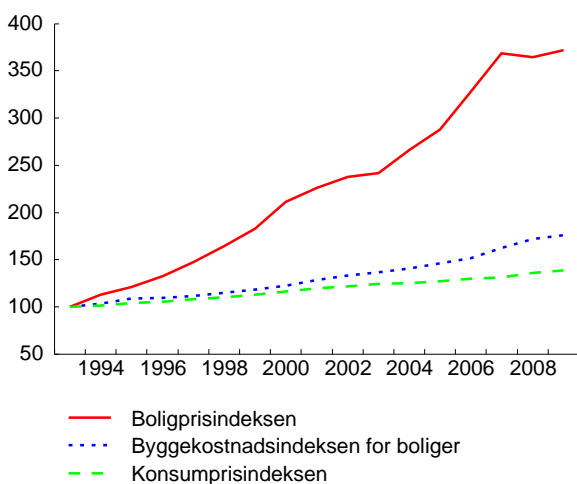
Eiendomsmeglernes sesongjusterte prisstatistikk viser en fortsatt flat prisutvikling fra desember i fjor til januar i år. Prisutviklingen videre i 2010 er usikker, og avhenger blant annet av utviklingen i arbeidsledigheten, renten og hvordan tilbudet av nye boliger utvikler seg.

Figur 8.10. Boligprisindeksen, årsvekst

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.11. Boligpriser, byggekostnader og konsumpriser. Indekser. 1993=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Finanskrisen rammet hele det norske boligmarkedet, det viser både prisstatistikken og omsetningsstatistikken til SSB. Omsetningsstatistikken som bygger på tinglyste omsetninger, viser at antallet boliger i fritt salg sank med 24 prosent i 4. kvartal 2008 sammenlignet med samme periode året før. Allerede i 3. kvartal 2009 var imidlertid antall omsatte selveierboliger tilbake på samme nivå som i 3. kvartal 2008 og 6,8 prosent under toppnivået i 3. kvartal 2007.

Fallet i etterspørselen etter nye boliger fortsatte i 2009 og vi fikk nok et år med stor nedgang i boligbyggingen. Foreløpige tall fra byggearealstatistikken viser at det var registrert igangsatt vel 18 000 boliger fram til og med november i 2009, en nedgang på 25 prosent fra året før. For en nærmere omtale av byggevirksomheten vises det til avsnitt 6.3 (Bygge- og anleggsvirksomhet).

Boligprodusentene melder om økt salg av nye boliger i siste kvartal 2009, og forventer en moderat vekst i boligmarkedet i 2010.

Geografiske variasjoner

Statistisk sentralbyrå har i 2009 utvidet publiseringen av Boligprisindeksen til å omfatte elleve mot tidligere fire geografiske områder. Med tall tilbake til 2005 publiseres det nå boligprisindekser for

de fire største byene: Oslo med Bærum, Stavanger, Bergen og Trondheim. I tillegg er resten av landet delt inn i syv regioner: Akershus utenom Bærum, Sør-Østlandet (Østfold, Vestfold, Buskerud og Telemark), Hedmark og Oppland, Agder og Rogaland utenom Stavanger, Vestlandet (Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal) utenom Bergen, Trøndelag utenom Trondheim og Nord-Norge.

De nye indeksene for Stavanger, Bergen og Trondheim viser at det har vært svært ulik prisutvikling i disse tre byene de siste årene. Stavanger skiller seg ut med den klart høyeste prisveksten de siste fire årene. Der var gjennomsnittlig boligpris for 2009 53 prosent høyere enn i 2005. I Oslo med Bærum var tilsvarende prisvekst 27 prosent, mens boligprisene i Bergen og Trondheim steg med 18 prosent i denne fireårsperioden.

Prisene ligger nå om lag på samme nivå som før nedgangen i 2008 i alle storbyer og regioner med unntak av Stavanger. I Stavanger økte boligprisene med 5,7 prosent fra 3. til 4. kvartal i fjor, til et nivå 4,2 prosent høyere enn toppnivået i 2. kvartal 2008.

Boligtyper

I perioden 1995 til 2005 økte prisene på blokkleiligheter vesentlig mer enn småhus og enebolig. Etter 2005 og fram til 4. kvartal 2009 har prisene steget om lag like mye for alle boligtyper, landet sett under ett. Prisutviklingen for blokkleiligheter var noe svakere enn for eneboliger og småhus gjennom 2007 og 2008. Men det ble utlignet i 2009 da prisen på blokkleiligheter steg med 16,0 prosent (fra 4. kvartal 2008 til 4. kvartal

Temaboks 8.3. Det norske unntaket

Hvor viktig er boligmarkedet for den makroøkonomiske utvikling? Det er uenighet blant økonomer om hvordan vi skal analysere og modellere boligmarkedets tilknytning til makroøkonomien. For eksempel modelleres ikke boligmarkedet i Norges Banks modell for den norske økonomien, NEMO, mens i SSB sin makromodell Kvartar får fallende boligpriser effekt gjennom at formuen (inklusive bolig) inngår i makrokonsumfunksjonen. Formueseffekter innebærer at aggregert etterspørsel øker når folk føler seg rike fordi boligen antas å ha høy markedsverdi.

Kjøp av bolig er som regel den største økonomiske beslutningen en husholdning tar, og når husholdningene kjøper bolig blir de gjerne høyt belånt i ett enkeltobjekt i en enkelt aktivklasse – noe som kan innebære økt risiko og gi finansielle vansker ved for eksempel skilsmisse eller flytting. Bankenes solvens er avhengig av tilbakebetaling av lån og husholdningenes betalingsevne er avhengig av hvor mye de kan låne for å få tak i den boligen de trenger. Når husholdningens gjeld er høy, og når den er basert på flytende rente, vil sentralbankens endring av rentenivået slå sterkt ut i husholdningenes posisjon – og dermed aggregert etterspørsel (se også temaboks 8.1). Boligprisenivået og egenkapitalen kan begge inngå i selvforsterkende mekanismer som påvirker husholdningenes oppfatning av deres økonomiske situasjon og framtidssutsikter – og derav handlemåte. Ta et eksempel. Når Lars opplever at boligen faller i verdi, reduserer det hans egenkapital. Det fører til at Lars legger inn lavere bud på boligen til Einar, som igjen fører til at Einar får mindre realisert egenkapital og også byr mindre. Dette kan bli selvforsterkende runder og gi nye boligprisfall, som kan gi problemer for banker og andre finansforetak samt redusere etterspørselen i økonomien.

I USA har noen økonomer påpekt at de fleste amerikanske resesjoner har kommet rett etter at boligmarkedet har stoppet opp. Det er riktignok uklart om et sammenbrudd i boligmarkedet skaper makroøkonomisk tilbakegang eller om begge deler er skapt av en underliggende felles impuls. Det er uansett interessant for pengepolitikken spesielt og økonomiske analyser generelt at boligmarkedet og makroøkonomien kan synes så sammenvevd som det ble demonstrert under finanskrisen. Fordi boligprisene ikke hadde falt nominelt på nasjonalt nivå i USA på mange tiår, ble det betraktet som bortimot umulig. Det var det ikke.

For de falt før, under og etter finanskrisen. Ikke bare i USA – men i mange andre land, inkludert Storbritannia, Danmark og Spania. Det ble rapportert om prisfall på 30% sammenliknet med toppårene rett i forkant av finanskrisen. I USA ble det spesielt dramatisk, ikke minst takket være den lånetypen som kalles «non-recourse loans», der långivers sikkerhet kun er knyttet til pantet. Låntaker kan overlevere pantet – og gå sin vei. Det gjorde mange. Fordi ingen visste hvor mange som kom til å håndtere sin negative egenkapital (amerikanerne sier husholdningene var «underwater», og det røper noe om opplevelsen) på denne måten, falt markedet for MBS (mortgage-backed securities) sammen, noe som i sin tur førte til at ingen visste presist om bankene var solvente eller ikke. Dette truet med å fryse til is hele finanssektoren, og var bakgrunnen for de enorme redningspakken til finanssektoren og myndighetenes oppkjøp av verdipapirer.

I Norge gikk det annerledes. Mange internasjonale observatører har latt seg overraske over norske tall. Riktignok falt prisene i Norge også i en periode fram til desember 2008. Men omtrent da det så som mørkest ut i verdensøkonomien snudde norske boligpriser. Fra januar 2009 opplevde Norge en sammenhengende vekst på 11 måneder. Det er mulig å argumentere for flere grunner til denne særnorske hendelsen, men la oss likevel konsentrere oss om fire: a) lave norske korte renter i kombinasjon med at de fleste norske husholdninger har lån med flytende rente, b) byttelånsordningen¹ med statsobligasjoner og andre redningspakker, c) relativt

solide banker og d) mild makroøkonomisk krise. «Andre land» hadde ikke alle disse fire gunstige faktorene på plass. Riktignok hadde «alle» land redningspakker av et eller annet slag, men det var noen avgjørende forskjeller mellom Norge og andre land. I Danmark har få husholdninger boliglån med flytende renter og bankene var usikre. I England var bankene virkelig i hardt vær og krisen ble alt annet enn mild. I USA bruker man sjelden flytende renter, banker gikk over ende og arbeidsløsheten skjøt opp til tosifret nivå. Det hjalp Norge i tillegg at vi har en økonomisk struktur med større offentlig sektor, og statsfinanser som tillot massiv bruk av finanspolitikk uten å skape frykt for høye, framtidige skatteøkninger.

Det er to spørsmål som presser seg på: Hvordan hadde norske boligpriser utviklet seg uten renter som gikk til Norgeshistoriens laveste punkt og uten byttelånsordningen? Kan kuren på sikt være verre enn sykdommen? Dette er spørsmål som er viktige fordi de stimulerer til ettertanke mer enn spørsmål som kan besvares kvantitativt. Kontrafaktiske analyser er problematiske fordi det er vanskelig bare å endre på enkelte historiske faktorer. Hvis rentene hadde vært noe høyere og byttelånsordningen ikke hadde blitt lansert, så er det ikke slik at det kun hadde vært noe vanskeligere tilgang på kreditt for husholdningene. Deres forventninger ville også ha vært annerledes, og nedadgående spiraler ville kunne ha oppstått.

Det er i alle fall sannsynligvis slik at rentenedgangen og byttelånsordningen har vært uhyre viktige. Styringsrentene har aldri i Norges historie vært lavere enn under finanskrisen. Og byttelånsordningen var i størrelsesorden 228 milliarder kroner ett år etter forslaget i oktober 2008. At det er et stort kredittbeløp kan anskueliggjøres ved noen tall. Gjennomsnittlig boligtransaksjon i Norge i 2008 var på 2,4 millioner kroner. Ordningene er altså i størrelsesorden 95 000 gjennomsnittlige boligpriser, noe som igjen kan sees på som betydelig i lys av at det i 2008 ble omsatt drøye 96 000 boliger og borettslagseiendommer i Norge. Siden ordningen skaffet banker og kredittforetak likviditet og gjorde det mulig å låne ut til boligkjøp, aner vi at den var med på å redde de norske boligprisene. Kredittveksten i norske husholdninger har bare hatt et begrenset og kortvarig fall under og etter finanskrisen høsten 2008. Dette i motsetning til foretakssektoren, der kredittveksten har falt kraftig tilbake og faktisk har vært negativ siden mai 2009.

Om dette eventuelt kun utsetter en boligpriskorreksjon i Norge, er usikkert. Boligpriser inneholder mye psykologi. Imidlertid pleier økonomer å vurdere boligpriser i forhold til tre indikatorer: a) boligprisenes nivå i forhold til husleiene (P/E), b) boligprisenes nivå i forhold til inntektene og c) boligprisenes utvikling i forhold til byggekostnadens utvikling. For tiden ligger alle tre indikatorene høyt, noe som antyder at hvis boligmarkedet oppfører seg slik det normalt gjør, vil boligprisutviklingen ikke bli like høy framover som den har vært tidligere. I motsatt retning trekker at lav boligbygging i dag kan gi mangel på boliger om noen år. Videre vil selvsagt både konjunkturutviklingen nasjonalt og internasjonalt så vel som demografiske forhold (for eksempel netto arbeidsinnvandring og innenlandske flyttemønstre) påvirke utviklingen i boligmarkedet. I den sammenheng er det verdt å merke seg at siden tidlig på 1990-tallet har boligprisindeksen steget langt, langt raskere enn byggekostnadsindeksen, noe som reflekter knapphet på gode, sentrale tomter.

¹ Byttelånsordningen har populært blitt kalt «gullkortet». Mer presist var det en ordning som ga bankene en mulighet til å byttelåne obligasjoner med fortrinnsrett (for eksempel knyttet til utstedt boligkreditt) med statsobligasjoner over en viss periode. Det var gunstig fordi a) statsobligasjoner er helt sikre papirer, som innebærer at besitteren har sikre verdier og garanterte inntekter og b) statsobligasjoner er likvide slik at institusjonen som har dem, lett kan anskaffe seg likvider.

Tabell 8.5. Gjennomsnittlig pris per kvadratmeter boareal, fylke og storby, 2009. Kroner

Fylke	Selveier		Borettslag	
	Eneboliger	Småhus	Blokkleiligheter	Blokkleiligheter
I alt	16 806	21 149	31 515	26 193
Østfold	14 561	13 842	21 031	17 895
Akershus	21 503	24 205	29 930	26 176
Oslo	32 601	32 709	39 104	33 406
Hedmark	11 792	16 228	19 300	18 148
Oppland	12 252	15 438	21 482	19 493
Buskerud	15 302	16 453	23 084	19 572
Vestfold	16 865	16 138	22 137	19 802
Telemark	12 746	13 359	20 168	15 852
Aust-Agder	15 133	15 456	22 566	21 799
Vest-Agder	16 762	18 751	27 507	27 151
Rogaland	19 228	23 381	30 215	29 078
Hordaland	18 577	20 100	30 776	25 456
Sogn og Fjordane	12 286	17 549	22 820	15 473
Møre og Romsdal	13 152	17 311	22 295	20 946
Sør-Trøndelag	16 297	20 707	30 375	25 454
Nord-Trøndelag	10 675	13 499	21 578	18 822
Nordland	13 328	15 960	21 149	19 977
Troms-Romsa	16 489	21 378	28 052	24 031
Finnmark-Finnmårku	14 418	16 613	23 735	18 700
Stavanger	25 709	26 329	34 263	32 711
Bergen	21 805	21 096	31 799	25 670
Trondheim	20 350	21 608	31 376	25 562
Tromsø	20 350	21 608	31 376	25 594

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2009). Prisene på eneboliger og småhus økte med henholdsvis 9,7 og 12,5 prosent i samme periode.

Kvadratmeterpriser

Prisnivået på boliger varierer betydelig mellom de største byene. Dyrest er boligene i Oslo, hvor for eksempel eneboliger koster nær dobbelt så mye som landsgjennomsnittet. Deretter følger Stavanger, hvor boligprisene er klart høyere enn i Bergen, Trondheim og Tromsø.

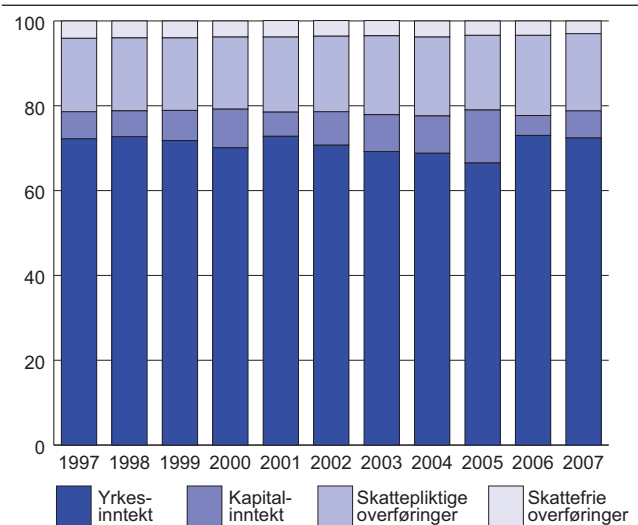
I flere fylker ligger de gjennomsnittlige kvadratmeterprisene for eneboliger under 13 000 kroner, mens de varierer mellom 20 000 og 33 000 kroner i storbyene og i Akershus. Tabell 8.5 viser at gjennomsnittlig kvadratmeterpris for blokkleiligheter varierer fra vel 19 000 kroner i Hedmark til i overkant av 39 000 kroner i Oslo.

8.5. Inntektsutvikling og fordeling

Inntektsutviklingen

Inntektsstatistikken gjør det mulig å se på inntektsutviklingen til ulike husholdningstyper, for eksempel barnefamilier og pensjonister. Tall fra denne statistikken for inntektsåret 2007 viser at den samlede inntekten til husholdningene var på 1 222 milliarder kroner, se boks 8.5 for definisjon av inntekt. Den desidert største inntektskilden er yrkesinntekt (lønns- og næringsinntekter inkludert sykepenges), som utgjorde 885 milliarder kroner i 2007. Kapitalinntektene utgjorde til sammen

Figur 8.12. Sammensetning av husholdningens samlede inntekt 1997-2007. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

vel 78 milliarder kroner eller om lag 6 prosent av de samlede inntektene. Dette var litt høyere enn året før (5 prosent), men klart lavere enn i perioden 2002 - 2005. På grunn av endringer i kapitalbeskatningen i 2006 har aksjeutbyttene til husholdningene blitt kraftig redusert de siste årene, og dermed har kapitalinntektenes andel av samlet inntekt også avtatt. De største kapitalinntektene i 2007 var renteinntekter og aksjevinster.

Pensjoner, trygder og stønader utgjorde om lag 259 milliarder kroner i 2007, hvorav 222 milliarder kroner var skattepliktige. Størst var pensjoner fra folketrygden med 166 milliarder kroner, fulgt av tjenestepensjoner med 48 milliarder og arbeidsledighetstrygd på vel 4 milliarder kroner. Ulike skattefrie kontantstønader utgjorde i underkant av 37 milliarder kroner i 2007, som var noe lavere enn året før. Det var blant annet reduserte utbetalinger av sosialhjelp og kontantstøtte som bidro til denne nedgangen.

Fra 1997 til 2007 økte den samlede yrkesinntekten til befolkningen med vel 80 prosent målt i løpende kroner og 50 prosent målt i faste priser (deflatert med konsumprisindeksen). Yrkesinntekt som andel av den samlede inntekten til norske husholdninger var den samme i 2007 som i 1997 (72 prosent). Hver femte krone som norske husholdninger mottok i 2007 kom fra ulike pensjoner og trygder. Denne andelen har vært stabil siden 1997. Skattepliktige pensjoner og trygder økte med 90 prosent nominelt i perioden 1997 til 2007. Ulike skattefrie overføringer, som for eksempel barnetrygd, kontantstøtte, sosialhjelp og bostøtte utgjør en liten og synkende andel av husholdningenes samlede inntekt, og utgjorde 3 prosent av samlet inntekt i 2007, mot 4 prosent i 1997.

Husholdningenes kapitalinntekter økte betydelig i årene fram til og med 2005, og ble blant annet mer enn tredoblet i nominelle kroner fra 1997 til 2005. I 2007 er likevel kapitalinntektenes andel tilbake til samme

nivået som i 1997, vel 6 prosent, etter å ha vært oppe på 13 prosent i 2005. Hovedårsaken til nedgangen i andel fra 2005 er det betydelige fallet i aksjeutbytte som nok er drevet av endringer i kapitalbeskatningen.

Inntektsfordelingen

Ved analyser av inntektsfordelingen for husholdningene må en ha opplysninger om hvilke personer som tilhører samme husholdning, siden vi antar at det forgår en betydelig utveksling av økonomiske ressurser innad i husholdningen. Norske husholdninger har opplevd en betydelig inntektsvekst de siste årene. Mellom 1997 og 2007 økte medianinntekten etter skatt for husholdningene med 45 prosent, målt i faste priser. Blant gruppene som har hatt en god inntektsutvikling finner en for eksempel barnefamilier og alderspensjonister. En tobarnsfamilie (par med to barn, yngste hjemmeboende barn under 19 år) hadde i 1997 en medianinntekt etter skatt på 429 000 målt i 2007-kroner. I 2007 var medianinntekten for en tilsvarende barnefamilie 599 000 kroner. Den «gjennomsnittlige» tobarnsfamilie hadde altså 170 000 kroner mer i inntekt etter skatt i 2007 enn ti år tidligere, når det er tatt hensyn til prisveksten i perioden. Den sterke veksten (nær 40 prosent) skyldes først og fremst høyere yrkesinntekter som følge av stadig flere toinntektsfamilier, i tillegg til generelt god lønnsutvikling i perioden. Andre husholdningstyper har hatt en like god inntektsvekst i perioden, for eksempel middelaldrene par uten hjemmeboende barn, mens for eksempel yngre aleneboende har hatt en noe svakere inntektsutvikling.

Etter flere år med økende inntektsforskjeller fram til 2005, ble inntektsfordelingen klart jevnere i 2006. I tabell 8.6 er husholdningene sortert etter inntekt etter skatt per forbruksenhet og delt inn i 10 like store grupper (desiler) der desil 1 består av den tidelen med laveste gjennomsnittsinntekter og desil 10 består av den tidelen med høyeste gjennomsnittsinntekter. Tabellen viser at ulikheten økte kraftig, særlig mellom 1998 og 2005. Fra 1986 til 2005 økte gruppen med høyest inntekt sin andel av totalinntekten fra om lag 18 prosent til 29 prosent, mens alle andre grupper fikk redusert sin andel. I 2006 ble andelen til tidelen med høyest inntekt kraftig redusert, til knapt 21 prosent av totalinntekten.

Sterk økning i kapitalinntektene var en medvirkende årsak til at inntektsforskjellene økte på 1990-tallet og seinere. Siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene med de høyeste inntektene, påvirket dette i stor grad utviklingen i ulikhet. Det betydelige fallet i utbytteutbetalingene i 2006 er dermed en medvirkende årsak til at inntektsandelen til husholdningene i toppen av fordelingen ble redusert, og at de observerte inntektsfordelingene dermed ble jevnere. De store svingningene i aksjeutbytte representerer et betydelig målproblem, idet opptjente og registrerte inntekter kan avvike en del fra år til år, særlig i sammenheng med skattemotiverte disposisjoner. Også utviklingen i arbeidsmarkedet påvirker inntektsfordelingen. Sysselsettingsveksten etter 2005 førte for eksempel til at lønnsandelen økte innefor inntektsklassene nederst i fordelingen, mens andelen som trygder og stønader utgjør av samlet inntekt ble redusert.

Boks 8.5. Inntektsbegrep og forbruksvekter

Det inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsen av inntektsfordeling og lavinntekt er *inntekt etter skatt*. Dette inntektsbegrepet fremkommer etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt

= Lønnsinntekt

+ netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd

+ brutto kapitalinntekt

+ sum overføringer (pensjoner og stønader)

- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Siden en stor del av husholdningenes renteutgifter er knyttet til gjeld på egen bolig, er heller ikke renteutgifter trukket fra inntektsbegrepet.

Husholdningsdefinisjon

Inntektsstatistikken er fra og med inntektsåret 2005 en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger. En husholdning består av alle personer som bor sammen i felles bolig (bohusholdning). For å komme nærmere den

faktiske husholdningen er borteboende studenter skilt ut fra foreldrehusholdningen. I tillegg benyttes en del annen informasjon for å få flere samboere registrert i felles husholdning, og data fra NAV for å identifisere – og deretter fjerne – institusjonsbeboere.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhet er det benyttet den såkalte EU-skalaen. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får vekt lik 0,3.

En husholdning bestående av to voksne og to barn (dvs. vekt lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

I avsnittet om vedvarende lavinntekt er det i tillegg benyttet OECD-skalaen. Denne skalaen skiller seg fra EU-skalaen ved å regne husholdningenes stordriftsfordeler som mindre. Denne skalaen gir første voksne vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,7, mens barn får vekt lik 0,5.

Tabell 8.6. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet¹, for personer². Andel av totalinntekten. Desiler

Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2007
1	4,5	4,2	4,4	4,2	4,0	4,0	3,7	4,1	4,0
2	6,3	6,0	6,1	5,9	5,9	5,9	5,5	6,1	6,1
3	7,4	7,1	7,2	7,0	7,0	6,8	6,4	7,2	7,1
4	8,3	8,0	8,0	7,8	7,8	7,6	7,1	8,1	8,0
5	9,1	8,9	8,8	8,5	8,6	8,3	7,8	8,8	8,7
6	9,9	9,7	9,6	9,4	9,3	9,1	8,5	9,6	9,5
7	10,8	10,5	10,4	10,2	10,2	9,9	9,3	10,5	10,4
8	11,9	11,6	11,5	11,2	11,2	10,9	10,4	11,6	11,5
9	13,5	13,1	13,1	12,8	12,8	12,5	12,0	13,3	13,3
10	18,1	21,1	20,8	23,2	23,1	25,1	29,4	20,6	21,4
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Det er her benyttet EUs ekvivalensskala.

² Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.7. Fordelingen av brutto finanskapital for husholdninger¹, etter desiler. Prosent

Desil	1986	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2007
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
3	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
4	2,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0
5	3,4	2,0	1,9	1,9	2,0	2,0	1,9	1,9	1,7
6	5,3	3,4	3,0	3,0	3,3	3,2	3,1	2,9	2,8
7	7,9	5,5	4,8	4,8	5,2	5,0	4,8	4,6	4,4
8	11,8	9,2	8,0	7,7	8,3	8,0	7,7	7,4	7,0
9	18,5	16,6	14,3	13,9	14,6	14,0	13,5	12,9	12,5
10	50,6	61,4	66,1	66,9	64,6	65,7	67,0	68,4	69,8
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Uligheten i fordelingen av husholdningenes finansformue har blitt større de siste årene. Noe av økningen skyldes mer «tekniske» forhold, som for eksempel en skjerpning av reglene for fastsetting av likningsverdier av aksjer på slutten av 1990-tallet, som gjorde en større del av denne formuen skattepliktig. Men en annen viktig forklaring er den betydelige økningen i aksjeverdiene i denne perioden, som særlig har kom de med store finansformuer til gode. I 1997 utgjorde aksjer og andre verdipapir under halvparten av finansformuen til delene av husholdningene med høyest finansformue. I 2007 hadde denne andelen økt til mer enn to tredjedeler.

Vedvarende lavinntekt

Bekjempelse av fattigdom står høyt på den politiske agendaen. Økonomisk fattigdom er et relativt begrep som kan defineres på ulike måter. Ett sentralt begrep er vedvarende lavinntekt. I det følgende tar vi utgangspunkt i den gjennomsnittlige medianinntekten i ulike treårsperioder for å belyse forekomsten av vedvarende lavinntekt (se boks 8.6 for definisjon av vedvarende lavinntekt). For treårsperioden 2005 til 2007 var lavinntektsgrensen henholdsvis 103 000 kroner basert på OECDs målemetode for lavinntekt (50 prosent av medianen) og 149 000 kroner basert på EUs målemetode (60 prosent av medianen).

På bakgrunn av EUs målemetode hadde 8,1 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt i 2007, noe høyere enn året før (7,9 prosent). Studenter er her utelatt. Siden studielån per definisjon ikke inngår i inntektsbegrepet vil av den grunn mange studenter ha svært lave inntekter og være overrepresentert i lavinntektsgruppen. Ved bruk av OECDs metode hadde 3,0 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt, også det litt høyere enn året før (2,9 prosent).

Andelen personer som er under de årlige lavinntektsgrensene ett enkelt år er høyere enn andelen med vedvarende lavinntekt (som gjelder treårsperioder). Ifølge de årlige inntektsundersøkelsene var det henholdsvis 10 prosent (EUs definisjon) og 4 prosent (OECDs definisjon) som hadde årlig lavinntekt i 2007 (når studenter ikke inngår i datagrunnlaget). Dette viser at mange personer har forbigående lave inntekter.

Husholdningstyper

Sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt varierer i stor grad med hvilken lavinntektdefinisjon som benyttes. Ved bruk av EUs definisjon domineres gruppen med vedvarende lavinntekt av enslige eldre og enslige under 45 år (studenter utelatt). Til sammen utgjør disse to gruppene 37 prosent av alle med vedvarende lavinntekt, men bare 12 prosent i befolkningen

Boks 8.6. Definisjon av vedvarende lavinntekt

Vedvarende lavinntekt er her definert ut fra gjennomsnittet av de årlige medianinntektene for hele befolkningen i en treårsperiode (omregnet til faste priser). Det er benyttet to ulike lavinnteksdefinisjoner: en basert på OECDs ekvivalensskala med lavinntektsgrense satt lik 50 prosent av mediangjennomsnittet og en annen basert på EUs ekvivalensskala og med lavinntektsgrense lik 60 prosent av mediangjennomsnittet, jf. tabellen under (se mer om ekvivalensskalaer i boks 8.5). Ifølge OECDs lavinnteksdefinisjon defineres alle personer med en gjennomsnittlig husholdningsinntekt pr. forbruksenhet lavere enn 103 000 kroner i treårsperioden 2005-2007 som å ha vedvarende lavinntekt. Dette tilsvarer 50 prosent av mediangjennomsnittet i befolkningen i samme periode (dvs. 50 prosent av 206 000 kroner). Tilsvarende lavinntektsgrense basert på EUs definisjon er 149 000 kroner (dvs. 60 prosent av 248 000 kroner).

Årlig median ekvivalentinntekt og gjennomsnittlig årlig median ekvivalentinntekt. To ulike ekvivalensskalaer

	OECD-skala		EU-skala	
	Løpende kroner	2007-kroner ¹	Løpende kroner	2007-kroner ¹
2005	192 000	198 000	231 000	238 000
2006	201 000	203 000	242 000	244 000
2007	218 000	218 000	262 000	262 000
Gjennomsnitt 2005-2007		206 000		248 000

¹ Omregnet ved hjelp av konsumprisindeksen.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

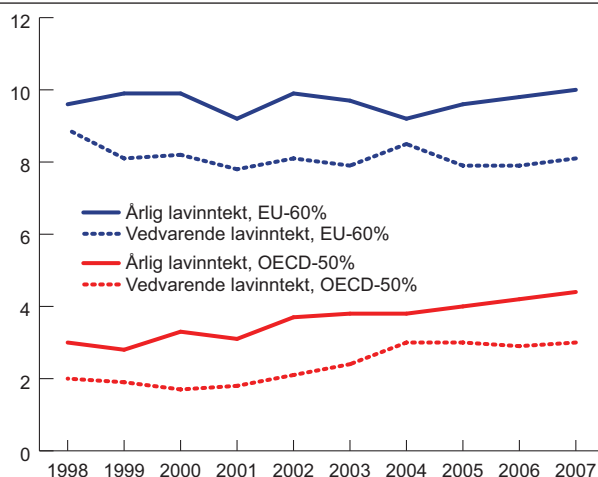
som helhet. En annen stor gruppe er par med barn, der yngste barn er under 7 år, med en andel på 16 prosent. Par med små barn er likevel ikke overrepresentert i gruppen med vedvarende lavinntekt når en benytter EUs lavinnteksdefinisjon, siden andelen i befolkningen som helhet er om lag 20 prosent. Til sammen hadde om lag 350 000 personer vedvarende lavinntekt i 2007, når en benytter EUs lavinnteksdefinisjon.

Når en benytter OECDs lavinnteksdefinisjon, som altså har en mye lavere lavinntektsgrense, så utgjør barnefamilier den største andelen av lavinntektsgruppen. Om lag 58 prosent av alle med vedvarende lavinntekt var enten i husholdninger bestående av par med barn eller enslige forsørgere. Derimot er svært få enslige eldre i lavinntektsgruppen. Dette skyldes at lavinntektsgrensen ifølge OECDs definisjon vil ligge klart lavere enn det som var gjennomsnittlig minstepensjon til enslige i samme periode, og at det dermed vil være få alderspensjonister blant de med lavinntekt. Om lag 132 000 personer hadde vedvarende lavinntekt i 2007, ifølge denne lavinnteksdefinisjonen.

Barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt

Vel 7 prosent av alle barn under 18 år tilhørte en husholdning med vedvarende lavinntekt i 2007, ifølge EUs lavinnteksdefinisjon. Dette tilsvarer et antall på 70 000 barn. Tilsvarende andel basert på OECDs metode er 4,7 prosent (45 000). Barn i enslige forsørgerhusholdninger og barn i parfamilier med mange barn er betydelig overrepresentert i lavinntektsgruppen. Dette gjelder også for barn med innvandrerbakgrunn. Hvert fjerde barn i lavinntektsgruppen tilhører en husholdning bestående av et par med minst fire barn. Fire av ti barn i lavinntektsgruppen har innvandrerbakgrunn.

Figur 8.13. Andel personer med årlig og vedvarende lavinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.8. Sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt 2005-2007, og befolkningen i alt. Husholdningstyper.¹ To ulike lavinnteksdefinisjoner. Antall og prosent

	Personer med lavinntekt					
	OECD-definisjon (50 prosent)		EU-definisjon (60 prosent)		Alle personer ²	
	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall
Enslige under 45 år	14	19 000	13	46 000	6	275 427
Enslige 45-64 år	7	9 000	8	28 000	5	219 185
Enslige 65 år og eldre	2	3 000	24	85 000	6	253 485
Par uten barn under 45 år	5	6 000	4	14 000	4	168 036
Par uten barn 45-64 år	2	3 000	2	7 000	10	415 069
Par uten barn 65 år og eldre	2	2 000	4	13 000	9	384 263
Par med barn, 0-6 år	29	38 000	16	57 000	20	878 586
Par med barn 7-17 år	15	20 000	9	32 000	21	896 106
Enslige forsørgere	14	19 000	11	39 000	6	275 909
Andre husholdninger	11	14 000	8	29 000	13	579 753
Alle personer	101	132 000	100	350 000	100	4 345 819

¹ Aleneboende studenter er utelatt. Husholdningstypene refererer seg til siste året i treårsperioden.

² Omfatter alle personer i privathusholdninger som har vært bosatt i landet i hele treårsperioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.9. Andel og antall barn 0-17 år i husholdninger med vedvarende lavinntekt¹. Treårsperioden 2005-2007

	Barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt					
	OECD-definisjon (50 prosent)		EU-definisjon (60 prosent)		Alle barn ²	
	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall
Alle barn 0-17 år	4,7	45 000	7,3	70 000	100,0	958 900
Husholdningstype						
Enslig forsørger	7,7	12 000	15,1	23 000	15,7	151 000
med 1 barn	3,0	2 000	8,7	5 000	6,5	62 500
med 2 barn	6,0	4 000	13,7	8 000	6,1	58 800
med 3 eller flere barn	20,8	6 000	31,4	9 000	3,1	29 800
Par med barn	3,9	30 000	5,6	43 000	80,2	769 500
med 1 barn	1,4	2 000	3,0	3 000	11,2	107 700
med 2 barn	1,7	6 000	3,0	10 800	37,8	362 200
med 3 barn	3,7	8 000	5,6	13 000	23,7	227 600
med 4 barn	12,1	7 000	15,7	8 000	5,6	53 900
med 5 eller flere barn	41,0	7 000	44,8	8 000	1,9	18 200
Innvandrerbakgrunn						
Barn 0-17 år som er innvandrere eller er norskfødte med innvandrerforeldre	27,1	21 000	36,4	28 000	8,1	78 100
Barn 0-17 år som er innvandrere eller er norskfødte med innvandrerforeldre med landbakgrunn fra Øst-Europa, Asia, Afrika eller Latin-Amerika	28,6	20 000	38,3	27 000	7,5	71 500

¹ Husholdningssituasjonen og barnas alder relaterer seg til siste året i treårsperioden.

² Omfatter alle barn i privathusholdninger som har vært bosatt i landet i hele treårsperioden.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.